

Борис Николаевич Попов-Барылбан (1938-2011)

Борис Николаевич Попов - литературнай кириитик, публицист, СӨ наукатын үтүөлээх деятелэ, наукаҕа уонна үөрэҕириигэ Государственной бириэмийэтин лауреата, философскай наука доктора, профессор, наука уонна искусство Петровскай академиятын, Россия Социальной наукаларга Академиятын академиктара, Үрдүкү оскуола Норуоттар икки ардыларынааҕы Академиятын чилиэн-кэрэспэдьиэнэ, 1972 сыллаахтан Россия Суруналыыстарын сойууһун уонна 1993 сыллаахтан Саха Өрөспүүбүлүкэтин Суруйааччыларын сойууһун чилиэннэрэ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин наукаҕа уонна техникаҕа Государственной бириэмийэтин лауреата. Чурапчы улууһун Бочуоттаах олохтооҕо.

Борис Николаевич 1938 сыллаахха бэс ыйын 30 күнүгэр Чурапчыга төрөөбүтэ. Чурапчы оройуонун Арыылаах, Кытаанах оскуолаларыгар үөрэммитэ. С.А. Новгородов аатынан Чурапчытааҕы педучилищеҕа, онтон Дьокуускайга педучилищеҕа үөрэммитэ. Саха государственнай университетин историко-филологическай факультетын ситиһиилээхтик бүтэрбитэ. Профессор А.Е. Мординов философия кафедратын преподавателинэн анаан университетка хаалларбыта. Салгыы Ураллааҕы государственнай университет философскай факультетыгар аспирантураҕа үөрэммитэ. 1972 сыллаахха «Киһи дьолун уонна олоҕун ис хоһоонун хардарыта алтыһыылара» диэн тиэмэҕэ ыйыллыбыт болдьоҕун быдан иннинэ наука кандидатыгар диссертациятын көмүскээн баран, Дьокуускайдааҕы научнай кииннэ баартыа уобаластааҕы кэмитиэтин быһаарыытынан социологическай чинчийии салайааччытынан, Саха сиринээҕи научнай киин президиумун кылаабынай учуонай- сэкирэтээринэн (1971-1975 сс.) ананан үлэлээбитэ. ГЧИ ыстаарсай, ведущай научнай сотруднигынан, социологияҕа уонна бырааптарга отдел сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ.

Новосибирской куоракка философияҕа, социологияҕа уонна бырааптарга институтка докторскай диссертациятын «Общее и национально-особенное в семейной культуре народов, не прошедших капиталистический путь развития» тиэмэҕэ 1989 сыллаахха көмүскээбитэ. Кини бу сыллар усталарыгар этика, эстетика, философия предметтэригэр устудьуоннары үөрэтэрин тохтоппотоҕо. 1996 сылтан профессор СГУ- ыгар культурология кафедратын арыян, салайан үлэлэппитэ. Онтон ССРС Наукаларын академиятын философияҕа институтугар «Хотугулуу-илинни норуоттар ыал-кэргэн олохторугар интернациональнай уонна национальнай өрүттэр алтыһыллара» диэн тиэмэҕэ социальнай философия идэтигэр докторскай диссертациятын көмүскээбитэ.

Философ Борис Попов салалтатынан 10 киһи наука кандидата, 3 киһи наука доктора буолбуттара. Борис Николаевичи Россияҕа, АХШ-гар, Францияҕа, урукку ССРС дойдуларыгар, Болгарияҕа, Чехияҕа, Словакияҕа, Польшаҕа социальнай философия уобалаһыгар, социологияҕа, этикаҕа, эстетикаҕа, культурологияҕа, педагогикаҕа кизн билиилээх специалист быһыытынан билэллэр. Борис Николаевич Москва, Новосибирскай, Дьокуускай кинигэ кыһаларыгар 30-тан тахса монографияны, научнай-популярнай, публицистическай, литературнай-критическай уонна үрдүк үөрэх устудьуоннарыгар анаан үөрэнэр босуобуйалары, 300-тэн тахса ыстатыйалары суруйбута.

Профессор элбэх теоретическай үлэлэрин уонна публикацияларын түмүгүнэн Россияҕа бастакынан биһиги Өрөспүүбүлүкэбитигэр СО Президенын иһинэн дьиэ кэргэн уонна оҕо аймах проблемаларыгар Госкомитет тэриллитэ. Россияҕа бастакынан 1955-2000 сылларга профессор Б.Н. Попов салайыытынан XX үйэ бүтэһигэр уонна XXI үйэ саҕатыгар СӨ-тин дьиэ кэргэннэ политикатын стратегията уонна тактиката оһоһуллубута. Дьиэ кэргэннэ институт социальнай проблемаларын чинчийиигэ улахан ситиһиилэрин иһин ООН «Кыһыл көмүс» знагын туттарбыттара. Философияҕа, социологияҕа, культурологияҕа, этикаҕа, эстетикаҕа 10-тан тахса үөрэнэр пособиены бэлэмнээн, дойду үрдүк үөрэбин преподавателлэрин ортолоругар улахан сэнээриини ылбыта. «Этика» туһунан бэйэтэ онорбут бырагыраамматынан Россия университеттарыгар, академияларыгар үөрэнэргэ аналлаах кинигэни Москваҕа 1999 сыллаахха таһаартарбыта. 2003 сыллаахха үөрэх босуобуйатын онорууга сыралаах үлэтин үрдүктүк сыаналаан, наука уобалаһыгар Саха Өрөспүүбүлүкэтин Государственной бириэмийэтин анаабыттара. Саха Өрөспүүбүлүкэтин наукаларын үтүөлээх деятелэ.

1962 сыллаахтан литературнай кириитик уонна публицист быһыытынан биллэр. Бастакы философскай-публицистическай «Олох поэзиятын туһунан» диэн кинигэтэ 1974 сыллаахха бэчээттэммитэ. «Билии» обществотын лекторынан талыллан уһун сылларга айымньылаахтык үлэлээбитэ. Кини ордук кириитикэбэ, публицистикаҕа уонна эстетикаҕа тахсылаахтык үлэлиир литературнай талаана көстүбүтэ. Ол курдук «Киһи дьон-сэргэ ортотугар» (1979 с.), «Киһи сыһыаныгар кэрэ туһунан» (1983 с.), «Дьоннор сыһыаннара» (2000 с.), «Киһи киһиэхэ сыһыана» (2009 с.) уо.д.а кинигэлэри суруйбута. Литературнай кириитикэбэ 1988 сыллаахха «Бигэ эрэллээх дьон», 1994 сыллаахха «Литератураҕа саналыы көрүү» уо.д.а. кинигэлэри таһаартарбыта. 1996 сыллаахха «Дууһа экологията» кинигэтэ күн сириин көрбүтэ.

1995 сыллаахха «Дууһа экологията» кинигэ концептуальнай идиэйэтинэн өрөспүүбүлүкэ бэчээтинэн 40-тэн тахса киһи бэйэлэрин көрүүлэрин-санааларын атастаспыттара. Ити идиэйэттэн төрүттэнэн Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы Президена М.Е. Николаев Саха Өрөспүүбүлүкэтин Духобунаска академиятын тэрийбитэ. 2001 сыллаахха «Кудук» кинигэ кыһата таһаарбыт «Биобиблиография докторов наук ЯГУ» диэн ыйынньыкка 376 бэчээттэммит үлэлэрэ ааттаммыттара. 2002 сылга учууталыгар философ А.Е. Мординовка аһаахтыт «Выдающиеся люди республики» сериянан «Авксентий Мординов» диэн монографията тахсыбыта. Философ Авксентий Егорович Мординов Саха государственнай университетин төрүттэспит болоһуокпүтүн кимнээх бэрт былдьаһан, сымыйанан холуннаран, ректорыттан уһултарбыттарын, научнай үлэтигэр мэйһидэспиттэрин туһунан ыраас мууска ууран биэрбитэ.

Борис Николаевич - «СГУ чулуу профессора», «Аспираннар уонна соискателлар чулуу научнай салайааччылары», «СГУ студенттарынаучебнай-методическай пособиеларын чулуу автора» номинациялар хаһаайыннара. Биһиги биир дойдулаахпыт Борис Николаевич Попов-Барылҕан наука араас хайысхаларыгар айан, суруйан хаалларбыт үлэлэрэ үрдүктүк сыаналаналлар, үөрэтиллэллэр, олоххо туһаныллаллар.

Айымньылары

О поэзии жизни. - Якутск : Якуткнигоиздат, 1970. - 56 с.

Олох поэзиятын туһунан. - Дьокуускай : Саха сириинээҕи кинигэ изд-вота, 1975. - 104 с.

Киһи дьон-сэргэ ортотугар : этика уонна эстетика туһунан очеркалар / [худож. В.К. Местников]. - Дьокуускай : Кинигэ изд-вота. 1979. - 152 с.

Киһи сыһыаныгар кэрэ туһунан. - Якутскай : Кинигэ изд-вота, 1983. - 96с.

Төрөөбүт айылҕаба сыһыан туһунан : социально-философскай контент-анализ / рец. Б. И. Иванов. - Якутскай : Кинигэ изд-вота, 1985. - 68 с.

Социалистические преобразования семейно-брачных отношений у народов Якутии. Историко-социологический аспект. - Новосибирск : Наука, 1987. - 323 с.

Бигэ эрэллээх дьон : ыстатыйалар / [К. Р. Попов уруһуйа]. - Якутскай : Кинигэ изд-вота, 1988. - 128 с.

Культура семейного воспитания народов Севера : прошлое и настоящее. - Якутск : Книжное изд-во, 1993. - 64 с.

Саха литературатын сапалы көрүү : литературнай-критическэй ыстатыйалар. - Якутск : Ситим, 1994. - 64 с.

Дууһа экологията. - Дьокуускай, 1996.

Киһи киһиэхэ сыһыана : философскай эссе. - Дьокуускай : Бичик, 2009. - 96 с.

Дьоннор сыһыаннара / Дьиз-кэргэн уонна оҕо-аймах дьыалаларыгар СӨ Президенин иһинэн ком.; [ред. А. А. Пахомов]. - Дьокуускай : Бичик, 2000. - 64 с. - (Дьиз кэргэн библиотеката).

Культура семейного воспитания народов Севера / ред. А. А. Пахомов. - Якутск : Бичик, 2000. - 64 с.

Отец - высокое звание / ред. А. А. Пахомов ; Комитет по делам семьи и детства при Президента РС (Я) ; [худож. И. Н. Жергин]. - Якутск : Бичик, 2000. - 48 с.

Философия воспитания : лекции для студентов высш. учеб. заведений. - М.: Академия, 2000. - 63 с.

Основы понимания искусства : учеб. пособие для студ. ВУЗ-ов. - Якутск, 2001. - 78 с.

Разговор о сокровенном / ; Ком по делам семьи и детства при Президенте РС (Я) ; редкол.: А. А. Пахомов и др - Якутск : Сахаполиграфиздат, 2001. - 64 с. - (Семейная библиотека).

Уус-уран литератураба сапалы сыһыан - Современный взгляд на художественную литературу. - Дьокуускай : Бичик, 2001. - 272 с.

Ыал быһаарылаах тылдыта / Дьиз кэргэн уонна оҕо аймах дьыалаларыгар СО Президенин иһинэн комитет. - Дьокуускай : Сахаполиграфиздат, 2001. - 100 с.

Авксентий Мординов / Акад. наук Респ. Саха (Якутия) ; Якут. гос. ун-т им. М. К. Аммосова. - Якутск : Бичик, 2002. - 224 с. - (Выдающиеся люди республики).

Олобун уонна айар үлэтин туһунан

Борис Николаевич Попов - Барылбан (1938) // Чурапчинский улус : история, культура, фольклор / Администрация МО “Чурапчинский улус (район) ; АН РС (Я) ; Институт гуманитар. исслед.; редкол.: Б. Н. Попов (отв ред), А. С. Иустинова, Н. И. Дьячковский и др. - Якутск, 2005. - С. 271.

Попов Борис Николаевич-Барылбан -СР Суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ, РФ Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ // Чурапчыттан сириэдийэн/ хомуйан онордо М. А. Герасимова-Сэнээрэ. - Дьокуускай, 2009. - С. 86-89.

Андросов, П. Үөрдэр, үрдэтэр үөрэнээччибэр : [учуонай Б. Н. Попов 65 сааһа] / П. Андросов-Дьөнкү Сээн // Сана олох. - Чурапчы. - 2003. - От ыйын 17 к. - С. 4

Нельбисова, Г. Урут, бүгүн уонна сарсын...: [фил. наука доктора, проф. Б. Н. Попов] / Г. Нельбисова // Саха сирэ. - 2006. - Муус устар 20 к. - С.5.

Попов, Б. Н. Бөлүһүөк Борис Попов : «Чахчы дьоллоох киһи дьиэтигэр-уотугар дьоллоох» : [фил.наука доктора проф. Б. Н. Поповтуун кэпсэтии / кэпсэттэ Татьяна Маркова] // Саха сирэ. - 2008. - Алтынньы 16 к. - С. 8.

Попов, Б. Н. Таптал тыллан эрэр сибэкки кэриэтэ : [фил. наука доктора, проф. Б. Н. Поповтуун кэпсэтии / кэпсэттэ Галина Нельбисова] // Саха сирэ. - 2004. - Олунньу 12 к. – С.7.

Попова, Г. С. Б. Н. Попов : сахаба литература критикатын культурология харабынан көрүү / Г. С. Попова - Санаайа // Күрүлгэн. - 2015. - № 2. - С. 107-112.

Попова, Г. Барылбан таптал туһунан / Галина Попова - Санаайа // Саха сирэ. - 2012. - Кулун тутар 2 к. - С. 8

Саввин, Р. Арыылаахтан академикпыт : [биир дойдулаахпыт, учуонай Б. Н. Попов 65 сааһын туолла] / Р. Саввин // Сана олох. - Чурапчы. - 2003. - Бэс ыйын 28 к. - С. 2

Ушницкай, И. Ураты талааннаах дьулуурунан : наука сана доктора Б. Н. Попов / И. Ушницкай // Сана олох. —Чурапчы. —1990. —Балабан ыйын 1 к.

Юмшанов, С. Литературнай салон аанын тэлэччи аһар / С. Юмшанов // Саха сирэ. - 2003. - Олунньу 14 к. - С. 4

* * *

Попов Борис Николаевич - заслуженный деятель науки Республики Саха (Якутии)...: биобиблиографический указатель / ФГАОУ ВПО “Сев-Вост. федер. ун-т им. М. К. Аммосова”, Науч. б-ка СВФУ ; [сост. : В. С.

Сивцева, С. В. И-Е-Ун ; отв. ред. Е. С. Тимофеева]. - Якутск : Издательско-полиграфический комплекс СВФУ, 2011. - 173 с. — (Доктора наук, профессора СВФУ).

Көхтөөх дьулуур (философскай эссеттэн быһа тарды)

Олох бүгүннү сүрүн көрдөбүлүн быһыытынан, актыбынай позициялаах буолуу көрдөбүлэ аһары сытыырхайда. Ити сана олох сана көрдөбүлүн киһини общественной- политической актыбынас тыныгар ийтиинэн эрэ мунгурданыы курдук көрүллүө суохтааҕа эбии сэрэйиллэр.

Кинигэбит бу салаатыгар олоххо ити позиция, эбэтэр дьулуур да диэххэ син, туһунан кэпсэтэбит. Билигин, чопчу историческай кэрдиис кэмнэ, итинник дьулуурдаах киһи үчүгэй уонна кэрэ киһинэн аабыллыан сөп. Итинник дьулуур киһини дьон хараҕар үрдэтэр, ытыктатар, дуоспуруннаах онорор. Актыбынай дьулуур диэн ол аата олох үгүс өрүттээх уустук костүүлэригэр ээл-дээл, кыһалҕата суох, билбэтэх-корботох, уутааҕар чуумпу, оттооҕор намыһах буолуу оннугар сэргэх буолуохха, дьыалаҕа айымньылаахтык уонна ис сүрэхтэн сыһыаннаһыахха, бастатан, тустаах бэйэбэ, ону нонҕо дьонно, коллективка, обществоҕа улахан туһаны оноруохха диэн ирдэбилгэ эппиэттиэхтээх.

«Бүгүн күннээҕи олохпут итинник дьулуурдаах буолууну тоҕо тоһоҕолоон эрэйэрий? Урукку оттүгэр дьон итинник дьулуурдара суоҕа дуо? - ыйытыахха сөп. Уопсайынан ыллахха, норуот урукку да өттүгэр, билигин да актыбынай». Ол гынан баран, сана историческай кэмнэ атын характердаах, атын ис хоһоонноох актыбынас эрэйиллэр. Онон, дьулуурдаах буолуу билигин, ордук чорботулан туруоруллубут төрүөттэринэн буолуохтарын сөп:

- бүгүннү, сарсынны общество баараҕай тутуутун - ийэлэрин-аҕаларын дьыалатын ситэрэн, санаттан сана көлүөнэлэр салгыылара. Кинилэри хайаатар да актыбынай позициялаахтык, сатаан олорорго уһуйуохха, үөрэтиэххэ наада;

- хас биирдии киһи олоҕун ис хоһоонун, дьолун, ол аата, дьулуруун эмиэ, тус- туспатык ойдүүрэ итии боппуруостарын мэлдьи сытыырхатар уонна наадалаах онорор.

Оччотугар, киһи олоххо актыыбынай позициялаах буолууну эрэйиини бүгүммү кэмнэ иитии боппуруостарынан дьарыктанар үлэһиттэргэ сыаллары-соруктары чопчулаан, дьэнкэрдэн биэриитин курдук ойдонохтээх. Оттон олоххо актыыбынай позиция аныгы үтүө-кэрэ киһи биир кылаабынай уратытынан көстүөхтээх. Актыыбынай позиция - атын дьону кытта кэрэтик сыһыаннаһы төрүтэ. Ити туохтан ордук төрүүттэнэр, биир эмэ киин боппуруостаах дуо? Киһи бэйэтин материалнай уонна духуобунай көрдөбүллэ кыһалгаларын толуйбакка эрэ табыллыбат. Киһини хамсатар күүһүнэн көрдөбүл, кыһалга (потребность) уонна интэриэс буолар диибит. Кыһалгабын толордоххуна уонна астыннаххына бэйэбин дьоллообунаан аабынабын.

Дьолу буоллабына хас биирдии киһи уратылаахтык өйдүүр. Ырытарбытыгар тупсаҕай буоллун диэн, ити өйдөөһүннэрин араас таһымнарга араартыахха уонна дьону бэйэлэрин эмиэ усулуобунайдык, араас тииптэргэ, көрүмнэргэ, бөлөхтөргө хайытыахха. Дьолу өйдөөһүн үс таһымнаах быһыылаах - үрдүкү, ортоку уонна намыһах! Үрдүкүгэ киллэриэхпит этэ эргиччи өттүнэн дьиннээх сизэр-майгы, үлэ-хамнас өттүнэн бастын дьону. Кинилэр биһиги бары холобур оностор, үтүктэр дьоннорбут. Санаалара икки, дьыалалара икки хайдыспагтар. Ханлык да кыра, улахан буоллун - боппуруоһу быһааралларыгар «бу общество киэнэ», «бу бэйэлээх бэйэм киэнэ» диэн араарбаттар. Дьонно туһалаабы инники күөммү туруораллар. Майгы-сигили, суобас энкилэ суох ырааһын кинилэр мөссүүмнэрэ да кэрэһэлии сылдьар буолан, кэрэ, сырдык, масштабтаах, идеальнай дьон. Чахчылаах олох эрэйэр көрдөбүллэрин олоххо киллэрэргэ куруутун дьулуһар буоланнар, тус бэйэлэрин уонна дьон-норуот туһугар дьиннээхтик ылсыһан, бэринэн туран үлэлииллэр уонна охсуһаллар. Ол эрэн, дьон бука барыта итинниктэрэ буоллар, идеальнай общество быданнаабыта тутуллубут уонна киһини үтүө, бастын тыынна иитии боппуруостара өрдөөбүтэ быһаарыллыбыт буолуох этилэр. Онон дьон үгүс баһыйар үксэ ортоку таһымна киирсиэн соп. Уопсайынан ыллахха, кинилэр эмиэ кэрэлэр гынан баран, хайа эмэ уһулуччу чорботон биир өттүнэн ыллахха, туох эмэ итэбэстээхтэр-быһаҕастаахтар. Үһүскэ, саамай намыһах таһымна, киллэриэххэ соп этэ, холобура, аҕыйах ахсааннаах да буоллаллар, харахха бырабыллар араас арыгыһыттары, бэлэми кэрбээччилэри энин. Үлэлиир-хамсыыр обществоттан бэйэлэрин көмүл өттүлэринэн тэйбит, тарбах быһыһынан саккыраабыт дьону. Ортоку таһым дьонун туспа ылан хас көрүммү дуу, тиипкэ дуу эмиэ араартыахха сои. Кинилэр быыстарыгар, холобура, булкуһа сылдьаллар: - общественной дьыалаҕа бэртээхэй эрээрилэр, кэргэмнии олохторугар доһолоннооччулар, обществоҕа «ыарахан» аатырар

ыччаты биэрээччилэр; - эбэтэр, төттөрүтүн, дьиэбэ-уокка, кэргэнни олоххо үтүө эрээрилэр, обществоба атын дьон туһугар күттүөнэ суохтар; - олобу хайдах баарынан ылынан олороллор, соччо-бачча ороосиокко. Кинилэргэ бэбэһээнни да, бүгүммү да күн уларыйбакка тахсар уонна киирэр. Күннэтэ биир дьарык уонна биир ой-санаа; - олох көстүүлэригэр туһалаах өттүнэн корон сыһыаннаһааччылар. «Үлэлиир тэрилтэм сорудахтаата. Ону утарыласпаппын эрээри, толордохпуна бэйэбэр туох туһаны ылыахпын сөбүй?» - диэн маннык киһи, холобура, таһыгар таһаарбакы эрэ, иһигэр этиэн сөп; Эмиэ бу ортоку таһымна киллэриэххэ сои этэ - оптимистары; - скептиктэри; - пессимистэри; - мешаннары, о.д.а. Усулуобунай буолан, араартааһыммыт сүрдээх судургу, боростуой. Адьас итэбэһэ суох эбэтэр букатын эргиччи мөкү киһи сэдэхтик көстөөччү. Олорорун устатыгар киһи араастаан уларыйар-тэлэрийэр. Сахалар «уол оҕо биирдэ ат үрдүгэр, биирдэ ат өрөбөтүгэр буолар» диэн мээнэбэ эппэттэр. Сүрдээх үчүгэй баһайы киһи мешанскай психологияланан хаалыан эмиэ сөп. Үчүгэй, кэрэ киһи буолуу-үлэни, сыраны эрэйэринэн уустук. Үчүгэйтэн куһаҕанна түһэр сырата кыра. Төттөрү хос көбөн, төттөрү дабайан, үчүгэй буолар өссө уустук. Олоххо актыыбынай дьулуур үлэ-хамнас иһин кыһамньыттан үөскүүр. Бэйэтэ кэлбэт. Киһи дьайыылары барытын хабар. Ити дьулуур олох сырдык идеалларын иһин охсуһууга, тэбэрдии гыныыга үнсүүнэн, айдаанынан, хобунан-сибинэн дьарыктанар, дьону баһаабырдар дуу, соло-дуоһунас иһин сордонор дуу дьон эмиэ актыыбынай дьулуурдаахтар эбээт. Итинник дьон дьулуурдарын социальнай ис хоһоонунан, суолтатынан ыллахха, үрдүк сиэр-майгы көрдөбүллэригэр утары турар. Онон кинилэр дьулуурдарын сымыйа, албын (псевдоактивность) диэххэ наада. Оттон биһиги үтүө тыыннаах, бастын туругураарын иһин актыыбынай дьулуур туһунан кэпсэтэбит. Сымыйадылуурга мешанствонны киллэриэххэ сөп. Мешанствонны обществобакыраны биэрэн туран, тус бэйэбэ элбэби харапчыланар моральнай хаачыстыба быһыытынан корүллүбүтэ. Мешанство диэн тугуй? Кини киһи олобун уобараһа, толкуйдааһыннара уонна идеаллара кыарабаастарын, намыһахтарын таһынан куттабас уонна сөп түбэһэ сатааһыны көрдөрөр өйдөбүл. Мешанин тус бэйэтин эрэ олобун онорорунан мунурданар. Амма Аччыгыһа «Алдьархай» сэһэнин аахпытын чахчы. Онно ойууланар капитан Фокины өйдөө. Кини бастаан утаа алдьархайга «бэйэтин тупсарына, дьону буруйдуу сатыыр иэдээннээх үгэстээх киһи» быһыытынан көстөр. Оттон эбии харсаах, өһөс, бэйэмсэх, куһаҕан майгыннаах буолар. «Куһаҕан киһи, — этэр ааптар, — майгыта куһаҕанын билиммэт. Куһаҕан майгы син биир биллибэтинэн аалар дьарба ыарыы кэриэтэ... Фокин бачча дьон ортотугар соботохсуйан, эрэйи көрө сыттаба ити». Кини туһунан өссө этиллэр: «Барыта

бэйэтиттэн намыһах дуоһунастаах дьону бытархай итэҕэстэрин-быһаҕастарын ырытар, ыйар, түмүктүүр идэлээх этэ. Фокин мунньахтарга саамай кэнники санарар». «Сулууспатын наадатыгар ыраах куораттарынан сылдьан, манна суох танаһы онтон аҕалан, онно суох арыыны мантан илдьэн, кыралаан атастаһыннарар». Алдьархайга түбэспит дьонтон «...Фокин эрэ харана диэки, хотторор, өлөр диэки тардыстар, дьон санаатын алдьатар, күүһү-уоҕу ахсатар». Соруйан утуу-субуу быһа тардыылары аҕалтаатыбыт. Фокин олоҕун ааспыт өтгө, общественной психологията уонна алдьархайга, кини моральной мөссүөнэ саамай арылхайдык костер кэмигэр, хайдах буолбута эмиэ көһүннэ. Фокины мещанин диэххэ сөп дуо? Арааһа, кинини уонна кини курдуктары саарбаҕа суох мещанствоҕа киллэрии сыһа буолбата буолуоҕа. Мещанин туохтан саҕаланарый? Үксүгэр малтан-салтан уонна баайга-дуолга, илгэҕэ-быйанга, үпкэ-харчыга, быһата байыы-тайыы араас бэлиэлэригэр собо суох, сыһа сыһыантан саҕаланар. Итилэрэ суох эмиэ табыллыбаккын. Ханнык эмэ сыһыаны олохтуургар тийэйбин. Оччоҕуна, мещанин биһигиттэн атына туохханый? Киниэхэ мал-сал уонна баай дуол олоҕун сүрүн сыалынан уонна байыы-тайыы атын дьоннуун сыһыаннаһарыгар соҕотох мээрэйинэн буолаллар. Мещанин бэйэтин олоҕун сыалыгар туһалаах, тоҕоостоох эрэ дьоннуун ыксалаһар. М.Горькай мещанна үнэр-сүктэр күнүнэн алтан харчы эрэ буоларын бэлиэтээбитэ. Мал-сал биһиэхэ туттуллаары, күннээҕи олохпугар сулууспалаары булуллар. Мещанин ону мунньар, киниэхэ үнэр-сүктэр. Мал-сал киниэхэ, атын дьонтон чорбойон, көстүүлээх буолуугу үктэл буолар. Тутах санааһынна, мещаннар байыынан-тайыынан эрэ иригирбит курдуктар. Дьининэн, кинилэргэ суобас суоттаан көрүүттэн, общество иннигэр нравственной уонна гражданский иэс тус бэйэ байыытыттан быдан намыһахтык тураллар. Өссө куттала баар: кинилэр биһиги кэнники кэмнэргэ үрүлүйэн-харалыйан обществобыт ситиспит демократическай кыайыыларын эмиэ тус бэйэлэрин туһаларыгар салайа тардаллар.